

RADA FUNDACJI

Hallna Bortnowska-Dąbrowska Marek Antoni Nowicki
Jerzy Ciemniewski Teresa Romer
Janusz Grzełek Mirosław Wyrzykowski
Michał Nawrocki

ZARZĄD FUNDACJI

Prezes: Danuta Przywara
Wiceprezes: Maciej Nowicki
Sekretarz: Piotr Kładoczny
Skarbnik: Lenur Kerymov
Członek Zarządu: Dominika Bychawska-Siniarska

Warszawa, 16 maja 2018 r.

649 /2018/PIP/MW

OŚWIADCZENIE

Helsińska Fundacja Praw Człowieka jest jedną z nielicznych organizacji pozarządowych zajmujących się w Polsce tematyką pomyłek sądowych, w tym niesłusznych skazań. Ponad dwudziestoletnia praktyka w tym obszarze pozwala HFPC wskazać zagrożenia istniejące w systemie wymiaru sprawiedliwości, które wpływają na ograniczenie prawa do rzetelnego procesu, skutkując niesłusznym skazaniem. Jednocześnie stawia ona HFPC w pozycji instytucji, która musi upominać się o los wszystkich tych osób, które odbywają karę pozbawienia wolności za czyn, którego nie popełniły.

HFPC z satysfakcją przyjęła dzisiejszy wyrok Sądu Najwyższego, który w efekcie rozpoznania wniosku o wznowienie postępowania karnego, uniewinnił Tomasza Komendę od wszystkich zarzucanych mu czynów. Liczymy, że w postępowaniu karnym Skarb Państwa stanie na wysokości zadania i podejmie trud jak najpełniejszego zrekompensowania Tomaszowi Komendzie krzywd, które poniósł w wyniku kilkunastoletniego pobytu w jednostce penitencjarnej.

Niniejsza sprawa jest kolejnym, w ostatnich latach, po sprawach Czesława Kowalczyka¹, Zbigniewa Góry² czy Tomasza K.³, głośnym przypadkiem uniewinnienia osoby, która była prawomocnie skazana za zabójstwo. Wszystkie one wskazują na wciąż istniejące w Polsce zagrożenie skazaniem oskarżonego za czyn, którego nie popełnił. Dlatego też HFPC stoi na stanowisku, że Rzeczpospolita Polska powinna podjąć wysiłek w celu ograniczenia liczby przypadków, w których dochodzi do

¹ A. Śmigulec, Głupia sprawa, Gazeta Wyborcza, dostęp pod adresem: http://wyborcza.pl/duzyformat/1,127290,15840622,Glupia_sprawa.html (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.).

² E. Rogowska, Trzy lata z piętnem mordercy, dostęp pod adresem: <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/trzy-lata-z-pietnem-mordercy/xsjnd> (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.).

³ Sprawa Tomasza K. – fałszywe przyznanie się do winy. Opis sprawy dostępny na stronach HFPC pod adresem: <http://www.hfhrpol.waw.pl/niewinnosc/sprawy/sprawa-tomasza-k-falszywe-pryznanie-sie-do-winy.html> (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.).

pomyłki sądowej, a także stworzenia efektywnych mechanizmów prawnych pozwalających w skuteczny sposób identyfikować sprawy, w których do takiej pomyłki doszło, a następnie w takich wypadkach wznawiać postępowania karne.

Pełna skala zjawiska niesłusznych skazań pozostaje w chwili obecnej nieznana. Jednakże wyłącznie w latach 2009 – 2017 państwo wypłaciło 259 osobom zadośćuczynienie za niesłusznie skazanie w kwocie przekraczającej 9 mln zł.

Przywołane powyżej liczby nie odzwierciedlają jednak pełnej skali problemu. Nie odnoszą się bowiem do tych przypadków, w których osobom skazanym, za czyny, których, naszym zdaniem, nie popełniły, nie udało się doprowadzić do wznowienia postępowania karnego lub pozytywnego rozpoznania ich kasacji przez Sąd Najwyższy. Długoletnie doświadczenie HFPC pozwala wskazać w tym aspekcie chociażby sprawy:

- Adama Duduły, skazanego za dwa zabójstwa, do których doszło w Wiartlu i Olsztynie w 1999 r.⁴
- Marcina Ch. i Krzysztofa K., skazanych za podwójne zabójstwo, do którego doszło w 1998 r. w Giżycku⁵
- Piotra Mikołajczyka, skazanego za podwójne zabójstwo, do którego doszło w 2011 r. w okolicach Kalisza⁶

Wszystkie wyżej wymienione łączy wspólny mianownik. Każda z nich została skazana za zabójstwo na podstawie skromnego materiału dowodowego (niepotwierdzonych innymi dowodami pomówienia ze strony współoskarżonych, przyznania się do winy). Mimo istnienia przekonujących dowodów wskazujących na ich niewinność, nie znalazły one sprawiedliwości w toku postępowania karnego.

Dlatego też HFPC apeluje o podjęcie kompleksowej debaty publicznej na temat przyczyn pomyłek sądowych i sposobów radzenia sobie z nimi.

Punktem wyjścia do takiej dyskusji winno być stwierdzenie, że pomyłki sądowe wpisane są w wymiar sprawiedliwości. Prof. Ewa Łętowska trafnie zauważyła, że „aby organy państwa, w tym sądy, mogły normalnie pracować, muszą mieć możliwość popełnienia błędu”. System wymiaru sprawiedliwości

⁴ M. Suchodolska, Zbrodnie sądowa: Duduła miał siedzieć, siedzi i będzie siedział. Co z tego, że za niewinność, DGP, dostęp pod adresem: <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/886143,zbrodnie-sadowa-dudala-mial-siedziac-siedzi-i-bedzie-siedzial-co-z-tego-ze-za-niewinnosc.html> (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.).

⁵ Sprawa Marcina Ch. i Krzysztofa K. – pomówienie współoskarżonych, opis sprawy dostępny na stronach HFPC pod adresem: <http://www.hfhrpol.waw.pl/niewinnosc/sprawy/sprawa-marcina-ch-i-krzysztofa-k-pomowienia-wspoloskarzonych.html> (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.).

⁶ L. Anannikova, Czy niepełnosprawny po litrze wódki i czterech piwach może popełnić morderstwo doskonałe?, Gazeta Wyborcza, dostęp pod adresem: <http://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,22915247,czy-niepelnosprawny-po-litrze-wodki-i-czterech-piwach-moze.html> (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.).

dokonaniu jedynie powierzchownej oceny, uznanie za wiarygodną opinii biegłego mimo tego, że była ona sporządzona przy użyciu metody nieznannej nauce, niezweryfikowanej, wiarygodnej jedynie w ograniczonym zakresie, a także takiej, w której nie da się określić ryzyka błędu. Taka sytuacja nie spełnia należytej roli gwarancyjnej i stanowi bezpośrednie zagrożenie dla rzetelności procesu karnego. Dlatego też HFPC postuluje niezwłoczne podjęcie debaty w tej kwestii i wypracowanie niezbędnych zmian legislacyjnych. Pewnym wskazaniem, co do ich ewentualnego kształtu mogłyby być standardy dopuszczalności dowodu z opinii biegłego wypracowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego USA, a w szczególności w wyroku w sprawie *Daubert vs. Merrel Dow Pharmaceuticals*⁹. Sąd Najwyższy USA wskazał w nich, że przy badaniu dopuszczalności opinii biegłego powinno się brać pod uwagę takie kwestie jak: możliwość empirycznego zbadania dowodu, uprzednią publikację metody działania (w celu wykrycia błędu), sposobność weryfikacji poziomu błędu przyjętej metody, a także powszechną akceptację danej metody (pomocniczo)¹⁰.

Wreszcie analizy wymaga obecny model wznowienia postępowania karnego, w szczególności to, czy stanowi on odpowiednie narzędzie do wzruszania postępowań karnych, w których istnieje znaczne ryzyko pomyłki sądowej. Obecnie postępowanie karne może być wzruszone m.in. z powodu:

- ujawnienia nowych faktów lub dowodów wskazujących na to, że skazany nie popełnił czynu, za który go skazano;
- popełnienia przestępstwa w związku z postępowaniem, które mogłoby mieć wpływ na treść orzeczenia;

Obie wymienione przesłanki mogą tworzyć wątpliwości interpretacyjne. Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że „samo zgłoszenie nowych faktów i dowodów nie oznacza, że niejako automatycznie sąd rozpoznający wniosek zobligowany jest do wznowienia postępowania”. Muszą one, skonfrontowane z materiałem dowodowym zgromadzonym w sprawie, wskazywać na „oczywistą (graniczącą z pewnością) lub co najmniej wysoce prawdopodobną błędność wyroku objętego wnioskiem”¹¹. Poza zakresem możliwości wznowienia postępowania pozostają więc wszystkie te sprawy, które zostały zakończone wydaniem wyroku na podstawie budzącego wątpliwości materiału dowodowego, w których to sprawach jednocześnie nie dało się znaleźć nowego faktu lub dowodu, albo w których materiał ten, w ocenie sądu, nie stworzył wysokiego prawdopodobieństwa wydania błędnego wyroku. Z doświadczeń HFPC wynika, że nie są to przypadki odosobnione.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych w sprawie: *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* (92-102), 509 U.S. 579 (1993).

¹⁰ O. Sentysz, Dowód naukowy w polskiej procedurze karnej, niepubl.

¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2017 r., II KO 3/17, LEX nr 2284183

powinien być jednak tak skonstruowany, aby mógł zminimalizować ryzyko tego błędu, identyfikować przypadki, w których on się pojawił, a w końcu naprawiać ich skutki.

Poza wszelką dyskusją powinien również pozostawać fakt, że bardziej prawdopodobne jest istnienie pomyłek sądowych w systemie, który cechuje się stronniczością, brakiem niezależności sądów i podległością sędziów, niż w systemie opartym na zasadach bezstronności, niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Poszanowaniu tego tercetu wartości powinno towarzyszyć zagwarantowanie i rozwój gwarancji proceduralnych przysługujących osobom podejrzanym o popełnienie przestępstwa. Realnej implementacji wymagają w szczególności dyrektywy Parlamentu i Rady przyjęte w ramach Programu Sztokholmskiego⁷, w tym zagwarantowanie każdej osobie zatrzymanej dostępu do pomocy adwokata lub radcy prawnego. Niezbędnego wysiłku ze strony prokuratorów, sędziów, a także opinii publicznej (w tym mediów) wymaga zaś poszanowanie zasady domniemania niewinności i wiążących się z nią konsekwencji (prawa do nieobciążania samego siebie oraz reguły *in dubio pro reo*).

Zmiany podejścia wymaga również proces legislacyjny dotyczący prawa karnego materialnego i procedury karnej. HFPC apeluje o odejście od, obserwowanego od wielu lat, populizmu penalnego, na rzecz legislacji opartej na dowodach naukowych, podpartej badaniami, diagnozą potrzeb i oceną skutków regulacji. Niezwykle ważne jest przy tym ponowne włączenie w proces stanowienia prawa karnego ekspertów, praktyków oraz teoretyków prawa karnego, a w szczególności powołanie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego. Tylko taka forma działania będzie w stanie zagwarantować należyte poszanowanie praw człowieka w procesie stanowienia prawa, przekładając się realnie na obowiązywanie w procedurze karnej efektywnych gwarancji procesowych.

W tym kontekście niezwłocznego przyjęcia wymaga ustawa o biegłych sądowych precyzyjnie regulująca wymagania, które spełniać powinni kandydaci na biegłych sądowych, procedurę ich weryfikacji oraz certyfikacji instytucji specjalistycznych wydających opinie w postępowaniu karnym. To niezwykle ważne, jeśli zauważy się, że zdaniem aż 75% ankietowanych przez Najwyższą Izbę Kontroli sędziów, prokuratorów i ekspertów „obecny model weryfikacji kandydatów na biegłych sądowych nie gwarantuje w żadnym stopniu lub zapewnia tylko w niewielkim, że biegłymi zostają osoby o wysokich kwalifikacjach”.⁸ Jednocześnie przyjęta ustawa powinna również odnieść się do kwestii naukowego charakteru dowodu z opinii biegłego. W chwili obecnej zagadnienie to pozostaje w obszarze nieregulowanym przez prawo. W efekcie w postępowaniu karnym możliwe jest, przy

⁷ Program Sztokholmski – Otwarta i Bezpieczna Europa dla Dobra i Ochrony Obywateli (2010/C 115/01), dostęp pod adresem: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52010XG0504(01)) (dostęp w dniu 16 maja 2018 r.

⁸ Najwyższa Izba Kontroli, Biegli sądowi, dostęp pod adresem: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,9608,vp,11856.pdf>

Praktyczne problemy może również stwarzać wykładnia drugiej z ww. przesłanek. Znaczna część przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości stanowi występki, karane karą pozbawienia wolności do lat 2 lub 3. Taka sytuacja ma miejsce chociażby w przypadku przestępstw tworzenia fałszywych dowodów (art. 235 k.k.), a także zatajania dowodów niewinności (art. 236 k.k.). Skutkiem takiego postępowania są relatywnie krótkie okresy przedawnienia, które, o ile w sprawie nie wszczęto postępowania w sprawie, nie ulegają przedłużeniu. W efekcie już po 5 latach organy ścigania napotykać negatywną przesłankę procesową niepozwalającą im wszcząć i prowadzić postępowania karnego w sprawie dotyczącej zatajania dowodów niewinności oskarżonego np. o popełnienie zbrodni zabójstwa. Tymczasem art. 541 k.p.k. wymaga, aby przestępstwo, którego dopuszczono się w związku z postępowaniem ustalone było prawomocnym wyrokiem skazującym. Jeśli wyrok taki nie może zapaść, z przyczyn wymienionych w art. 17 § 1 pkt 3-11 lub w art. 22 k.p.k., wniosek o wznowienie powinien wskazywać orzeczenie zapadłe w postępowaniu karnym, stwierdzające niemożność wydania wyroku skazującego. W efekcie ciężar udowodnienia faktu popełnienia przestępstwa na niekorzyść osoby skazanej spoczywa na adwokacie lub radcy prawnym formułującym wniosek o wznowienie. Z drugiej strony jednak podmioty te nie dysponują sferą imperium państwa, które pozwoliłoby im zbierać dowody, przesłuchiwać świadków i przeprowadzać przeszukania. Trudno, aby mogły one więc dokonywać przekonujących ustaleń faktycznych, które zmusiłyby sąd do uznania, że doszło do popełnienia przestępstwa na niekorzyść osoby skazanej, a fakt ten wpłynął na wydanie w jej sprawie prawomocnego wyroku skazującego.

Wszystko to skłania HFPC do gruntownego rozważenia postulatu Rzecznika Praw Obywatelskich, który zasugerował konieczność utworzenia, na wzór rozwiązań przyjętych chociażby w Wielkiej Brytanii, Komisji do spraw Niewinności. Zdaniem RPO Komisje te mogłyby mieć charakter niezależnego ciała, usytuowanego na styku władzy wykonawczej i sądowniczej, zajmującego się tematyką niesłusznych skazań¹². RPO proponuje przy tym, aby funkcja komisji sprowadzała się do roli organu opiniodawczo – doradczego, którego wskazania nie byłyby wiążące dla władzy sądowniczej¹³.

Niezależnie od tego, czy organ taki zostanie powołany, czy też nie, niewątpliwie pozostałe organy Państwa muszą przejawiać większą wnikliwość w badaniu zjawiska niesłusznych skazań. Przypadki, w których doszło do takich skazań powinny stanowić obiekt analizy i refleksji. Mogłyby one stać się również przedmiotem zainteresowania Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury służąc jako materiał szkoleniowy dla przyszłych sędziów i prokuratorów.

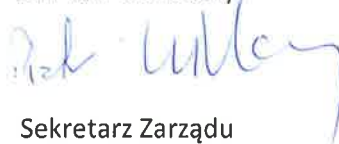
¹² Oświadczenie Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie Tomasza Komendy, dostępne pod adresem: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/O%C5%9Bwiadczenie%20RPO%20Adama%20Bodnara%20ws.%20Tomasza%20Komendy%2030.03.2018.pdf>

¹³ *Ibidem*

Wreszcie nie sposób wyobrazić sobie zmian dotyczących problematyki niesłusznych skazań, bez zmiany nastawienia prokuratorów pracujących w powszechnych jednostkach prokuratury i szerszego zainteresowania się przez nich sprawami, w których doszło do pomyłki sądowej. HFPC ufa, że taka postawa przyczyniłaby się to realizacji podstawowego zadania prokuratury – stania na straży praworządności, skutkując zwiększeniem społecznego zaufania do tej instytucji oraz zmniejszeniem liczby osób niesłusznie skazanych, które przebywają w jednostkach penitencjarnych. Przypadek Tomasa Komendy pokazuje, że taka zmiana nastawienia jest możliwa.

W imieniu Zarządu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka,

Dr Piotr Kładoczny

Sekretarz Zarządu

